

Újdonságok a szemantikai és
pragmatikai kutatásokban
Szeged, 2014. április 11.

Az eszköz és az ágensi alany váltakozása lexikai-pragmatikai keretben?

Bibok Károly

Szegedi Tudományegyetem

MTA-DE Elméleti Nyelvészet Kutatócsoport

kbibok@lit.u-szeged.hu

A vizsgált alternáció

- egy ige eszköz tematikus szerepű határozójának alanyként való használata (az ágensi alany helyett)
 - (1) (a) Rita betörte egy hajszarítóval az ablakot.
(b) A hajszarító betörte az az ablakot.
 - (2) (a) Rita megszarította egy hajszarítóval az ablakot.
(b) A hajszarító megszarította az az ablakot.
 - (3) (a) Rita megrakta egy targoncával a teherautót (áruval).
(b) A targonca megrakta a teherautót (áruval).

-
- (4) (a) Rita felmosta egy felmosóronggyal a padlót.
(b) *A felmosórongy felmosta a padlót.
- (5) (a) Rita felsöpörte egy söprűvel a padlót.
(b) *A seprű felsöpörte a padlót.

A szintaktikai alternációk magyarázatának lehetőségei

- 1. az egyik szereplő helyébe egy másik lép
úszik vhol → *úszik vhová*
- 2. a szereplők kétféle szerepet is el tudnak játszani
ken: 'x y anyagmennyiséget (téma) a z felületre (cél) juttatja, és x befedi a z felületet (patients) y anyagmennyiséggel (anyagi eszköz 'mean')'

egy hajszárítóval (eszköz 'instrumentum') →
a hajszárító (ágens), vö. Schlesinger 1989

- 3. a szereplő szerepe nem változik
egy hajszárítóval (eszköz 'instrumentum') →
a hajszárító (eszköz 'instrumentum')

Kétféle eszköz?

- közvetítő (intermediary) vs. könnyítő (facilitating/enabling) eszközök (Levin 1993: 80)

betörte egy hajszerítóval (közvetítő) az ablakot
megszerította egy hajszerítóval (közvetítő) az ablakot
megrakta egy tárgoncával (közvetítő) a teherautót
(áruval)

közvetítő eszköz

A hajszarító betörte az az ablakot.

A hajszarító megszarította az az ablakot.

A targonca megrakta a teherautót (áruval).

felmosta egy felmosóronggyal (könnyítő) a padlót
felsöpörte egy söprűvel (könnyítő) a padlót

*A felmosórongy felmosta a padlót.

*A seprű felsöpörte a padlót.

Igeosztályok közötti különbség?

- eredményigék – módigék (Rappaport Hovav – Levin 1998)
- eredményigék – közvetítő eszközök
módigék – könnyítő eszközök
(Dudchuk 2007)

- Függetlenül a megnevezett igei klasszifikációtól, egy és ugyanazon ige előfordulhat mindkét típusú eszközzel, de csak a közvetítő eszköz mutatja a tárgyalt alternációt.
- Eredményige: vö. a (3)-at a (6)-tal (az alternáció nemcsak az igtől, hanem az eszközválasztástól is függ – Levin 1993: 80):

(3) (a) Rita megrakta egy targoncával a teherautót (áruval).

(b) A targonca megrakta a teherautót (áruval).

(6) (a) Rita megrakta egy villával a szekeret (szénával).

(b) *A villa megrakta a szekeret (szénával).

•Módige: vö. a (4)-et a (7)-tel:

(4) (a) Rita felmosta egy felmosóronggyal a padlót.

(b) *A felmosórongy felmosta a padlót.

(7) (a) Rita felmosta egy takarítógéppel a padlót.

(b) A takarítógép felmosta a padlót.

- Eredmény/Mód (Rappaport Hovav – Levin 1998: 101, 4. j.): vö. a (8)-at a (9)-cel:

(8) (a) Rita kiásott egy lapáttal egy árkot.

(b) *A lapát kiásott egy árkot.

(9) (a) Rita kiásott egy exkavátorral egy árkot.

(b) Az exkavátor kiásott egy árkot.

Még egy hasonlóság

(10) Rita újból megrakta egy targoncával a teherautót.

(11) Rita újból megrakta egy villával a szekeret.

‘újból (Rita megrakta egy targoncával a teherautót)’

‘újból (megrakta egy targoncával a teherautót)’

‘újból (megrakta a teherautót)’

(12) Rita felmosta egy felmosóronggyal a padlót.

(13) Rita felmosta egy takarítógéppel a padlót.

‘újból (Rita felmosta egy felmosóronggyal a padlót)’

‘újból (felmosta egy felmosóronggyal a padlót)’

‘újból (felmosta a padlót)’

(vö. Koenig et al. 2008: 190, 208)

- Mindegyik szereplő egy-egy specifikus predikátumhoz tartozik a lexikai-szemantikai reprezentációban

(14) [[[x CSELEKSZIK] : [x HASZNÁL z]] OKOZ [VÁLIK
[y ÁLLAPOT]]]

Kétféle okozás

(15) OKOZ: hagyományos szemantikai primitívum

(16) OKOZ: gyenge változat (vö. Koenig et al. 2008: 214)

e_1 esemény **(elő)segíti** C kategóriájú e_2 esemény előfordulását akkor és csak akkor, ha

(i) van C elemeinek egy **pragmatikailag** definiált skála (az esemény létrehozásának könnyedsége, a létrejövő eredmény jó volta, kevesebb kellemetlen mellékhatás) szerint rendezett sora

(ii) e_1 azt **okozza**, hogy C kategóriájú e_2 esemény magasabban helyezkedik el a skálán, mint ahogy különben elhelyezkedne

$$(17) \text{OKOZ}_{\alpha} = \{15, 16\}$$

$$(18) z_{\beta} = \{\text{közvetítő eszköz, könnyítő eszköz}\}$$

$$(19) ([x \text{ CSELEKSZIK}] : [x \text{ HASZNÁL}_{\gamma}]) = \{+, -\}$$

(20) [[([x CSELEKSZIK] : [x HASZNÁL_γ] z_β)] OKOZ_α
[VÁLIK [y ÁLLAPOT]]], ahol

(i) ha $\alpha = (15)$, akkor $\beta =$ közvetítő eszköz,

(ii) ha $\alpha = (16)$, akkor $\beta =$ könnyítő eszköz,

(iii) ha $\beta =$ közvetítő eszköz, akkor $\gamma = \{+, -\}$ és

(iv) ha $\beta =$ könnyítő eszköz, akkor $\gamma = +$.

Következtetések

- azok az esetek, amikor egy és ugyanaz az ige mindkét konstrukcióban előfordulhat, egyetlen alulspecifikált lexikai-szemantikai reprezentációval kezelhetőek
- a szintaktikai alternációk nem pusztán lexikai jelenségek (szemben a lexikai megközelítéssel), nem is csupán konstrukcionálisak (szemben a konstrukciós megközelítéssel), hanem legmegfelelőbben olyan **lexikai-konstrukcionális** keretben értelmezhetőek, amely természetes módon illeszkedik a **lexikai pragmatikába** (Bibok 2010).

- a lexikai-pragmatikai perspektíva, amely erőteljesen támaszkodik az enciklopédikus és kontextuális információkra a nyelvileg kódolt hiányos szójelentések teljes fogalmakká való átalakításában, gazdaságos módját nyújtja a szintaktikailag váltakozó szerkezetekben megjelenő konstrukcionális jelentések elérésének
- így azzal a mindig nehezen megoldható kérdéssel sem kell foglalkozni (Dudchuk 2007-tel ellentétben), hogy ezen jelentéseknél melyiket vezethetjük le melyikből

Kitekintés

- van az eszköz–alany váltakozás másik típusa

A kés vág(ja ezt az anyagot).

generikus modális jelentés: ‘Bárki tud V-zni z eszközzel.’

(vö. Bibok 2008)

- eszköz–alany váltakozás két típusa vs. mediálisok két típusa (Ackema–Schorlemmer 2006)

- nem kötelező eszköz (adjunktum)

Rita egy pálcikával eszi a fagylaltot.

*A kanál eszi a fagylaltot.

Irodalom

- Ackema, Peter – Maaike Schorlemmer 2006, Middles. In: Martin Everaert – Henk van Riemsdijk (eds.), *The Blackwell companion to syntax*, vol. 3. Oxford, Blackwell, 131–203.
- Bibok, Károly 2008, Az igék szemantikája és a szintaktikai alternáció. In: Kiefer Ferenc (szerk.), *Strukturális magyar nyelvtan 4: A szótár szerkezete*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 23–70.
- Bibok, Károly 2010, From syntactic alternations to lexical pragmatics. In: Enikő Németh T. and Károly Bibok (eds.), *The role of data at the semantics–pragmatics interface*. Berlin: Mouton de Gruyter, 261–304.

-
- Dudchuk, Philip 2007, Instrument/subject alternation and event structure: Evidence from Russian. In: Peter Kosta and Lilia Schürcks (eds.), *Linguistics Investigations into Formal Description of Slavic Languages: Contributions of the Sixth European Conference held at Potsdam University, November 30 – December 02, 2005*. Frankfurt/M.: Peter Lang, 503–513.
- Koenig, Jean-Pierre, Gail Mauner, Breton Bienvenue and Kathy Conklin 2008, What with?: The anatomy of a (proto)-role. *Journal of Semantics* 25: 175–220.
- Levin, Beth 1993, *English verb classes and alternations: A preliminary investigation*. Chicago IL: University of Chicago Press.

Rappaport Hovav, Malka – Beth Levin 1998, Building verb meanings. In: Mariam Butt – Wilhelm Geuder (eds.), The projection of arguments: lexical and compositional factors. Stanford: CSLI, 97–134.

Schlesinger, I.M. 1989, Instruments as agents: on the nature of semantic relations. *Journal of Linguistics* 25, 189–210.

Köszönetnyilvánítás

- Átfogó magyar nyelvtan – OTKA NK 100804
- MTA-DE Elméleti Nyelvészet Kutatócsoport

Köszönöm a figyelmet!